

AĞANOĞLU MEHMET İZZET EFENDİ VE ESERLERİ

Süleyman GÜR*

Hayatı

Müderri ve Akçaabat'ın ilk müftüsü Mehmet İzzet Efendi, 18 Şubat 1288 (2 Muharrem 1290/2 Mart 1873) tarihinde Akçaabat'ın Dürbinar mahallesinde doğdu. Babasının adı Şakir Efendi, dedesinin adı ise Hacı Mehmet Efendi'dir. Sülale "Ağanoğulları" olarak bilinmektedir. Annesi Bozoğlu (Bezeoğlu) Hacı Ahmet'in kızı Cevahir Hanım'dır. İzzet Efendi, ilk tahsilini Akçaabat'ta Hamidiye Medresesi'nde yaptı. Daha sonra, 1894-1898 yılları arasında Trabzon İmâret (Hâtûniyye) Medresesi'nde tahsiline devam etti. Kendini daha iyi yetiştirmek için 1898'de İstanbul Fatih Medresesi'ne kaydoldu. 1902 yılında buradan mezun oldu. Akçaabat'ta Hamidiye Medresesi'nde, Samsun'da Aziz Çelebi Medresesi'ne altı yıl kadar müderri olarak görev yaptı. Beş yıl süreyle Samsun'da Süleymanpaşa Câmîi'nde beratla kürsü şeyhliği yaptı. Hicri 1326/1908 yılında Akçaabat Rüştüyesi Birinci Muallimliği'ne atandı. Kanunuevvel 1325 (Aralık 1909) da ise yeni kurulan Akçaabat Müftülüğü görevine getirildi. Bu görevi vefatına kadar sürdürdü. Ağustos 1331 (Eylül 1915) tarihinde, müftülük görevine ilaveten Trabzon Vilâyeti Merkez Şer'iyye Mahkemesi Başkâtipliği görevi de kendisine verildi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra "Pulathane" isimli bir gazete çıkardı. Yazıları bu gazetede yayımlandı. İstiklâl Savaşı yıllarında etkili konuşmalar yaptı. Akçaabat Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında yer aldı. 8 Kasım 1926 tarihinde henüz 54 yaşında iken Akçaabat'ta vefat etti.¹

İzzet Efendi'nin iki eşinden üç kız dört erkek toplam yedi çocuğu oldu. Çocuklarından öğretmen olan Halit Ağanoğlu 1954 yılında Trabzon milletvekili olarak Parlamento'ya girdi. Mülkiyeli ve bürokrat olan Ali Şakir Ağanoğlu ise 1961'de Trabzon milletvekili ve 1965'te Trabzon senatörü seçildi.²

İzzet Efendi, kendi yazdığı biyografisinde³ biri memleketinde biri ise Dersaadet'te olmak üzere iki kez İslâmî ilimlerden genel icazet aldığını ifade etmektedir. Buna ilaveten ilm-i feraiz ve ilm-i hadisten de ayrıca icazetli olduğunu kaydetmektedir. Ne var ki hocalarının isimlerini zikretmemektedir. Öte yandan tahsiline dair şu ifadeleri de kullanmaktadır: "Farisî'den Gülistan ve daha sair bazı resail kıraat ve tahsil eyledim. Lisan-ı Farisî'ye âşinayım". Bu bilgiler onun kendisini yetiştirmiş donanımlı bir alim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İzzet Efendi'yi yakinen tanıyan Muzaffer Lermioğlu ondan şöyle bahsetmektedir: "İzzet Efendi, mütâlaaya pek düşkün ve ilim ihtirâsıyla kavru lan bir zattı. Din kitapları içine gömülür, gece gündüz büyük bir sabır ve dikkatle dinî meseleleri, fikhî kâideleri inceler, tettebbu ederdi. Meşrutiyet ilânına

* Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı, suleymangur@trabzon.edu.tr

¹ Hüseyin Albayrak, Trabzon Basın Tarihi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 348-49; Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996), 3: 215; İsmail Kara, "Akçaabat Müftüsü'nün Meşrutiyet Risâlesi," (Akçaabat Yazıları 1) İstanbul: Umur Matbaası, 2004, 25-26; Hüseyin Albayrak, "Ağanoğulları Ailesinden Dört Sîma (Mehmet İzzet Efendi ve oğulları: Halit - Abdullah Fâzıl ve Ali Şakir Ağanoğlu)", *Uluslararası Diünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu 12/14 Ekim 2018*, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

² Kara, "Akçaabat Müftüsü'nün Meşrutiyet Risâlesi", 26.

³ Bu belge, İstanbul Müftülüğü Arşivi'ndeki dosyasında (Nu. 2438) bulunmaktadır. Ali Birinci tarafından üzerinde bir çalışma yapılmış ve çevrimiyazısı neşredilmiştir. Bk. Ali Birinci, "Akçaabat müftüsü Mehmet İzzet Efendi'nin Kendi Kaleminden Hayat Hikâyesi," *Uluslararası Diünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu 12-14 Ekim 2018*, (Trabzon, 2019), 1: 445-447.

kadar köşesinde sâkin ve sessiz yaşadı. Bu temiz ve ilmî hayat, mânevî terakkisine çok yardım etti. İrşatkâr vaâzları, coşkun nutuklarıyla mukaddes tanıdığı hak ve hürriyetleri müdâfaa etmeğe başladı. İlçe halkının ve bir kısım münevverlerin pîşvâsı ve gözbebeği oldu. Nâtik bir zattı; ikna kuvvetine sâhipti. Dinî ve içtimaî meseleleri ilmî bir tarzda münakaşa ederek kat'î neticelere varırdı. Tatlı bir ifâdesi, pürüzsüz denilecek kadar şeffaf bir üslûbu vardı. Arapçayı ana dili gibi konuşurdu. Arap edebiyatını derinden derine tetkik ederek hikmet-i âmiz Arap şiirlerini hâfızasına almıştı. Ömrü boyunca gözlerinin nuru, Kur'ân-ı Kerîm, hadîs ve tefsîr kitaplarına, fıkha akmıştı.”⁴

İzzet Efendi'nin basılmış iki kitabına ilaveten daha başka eserler de kaleme aldığı kendi yazdığı özgeçmişinden anlaşılmaktadır. “*Mir'ât-ı Meşrutîyet*'le beraber dinî ve ahlâkî daha bazı eserler yazmış ve bilhassa derdest-i ikmâl bulunan İslâm Medeniyeti unvanlı ve takriben dört yüz sahifeli bir kitap telif etmekte bulunmuş isem de henüz tab ü temsil ettirmemişimdir.”⁵ Ancak kaynakların verdiği bilgilere göre istilâ ve muhâceret yıllarının sıkıntıları içinde *İslâm Medeniyeti* isimli eseri basılamamış ve hazırlanmış olan tek nüsha müsveddesi de kaybolmuştur.⁶

Eserleri

1. *Mir'ât-ı Meşrutîyet*⁷

Eser, Trabzon'da Meşveret Matbaası'nda 1326/1910 senesinde 29 sayfa olarak basılmıştır.⁸ Kısa bir mukaddime ile dört bölümden oluşmaktadır. Bölümler “Hükümet”, “Hürriyet”, “Müsavat” ve “Uhuvet” başlıklarını taşımaktadır. Son iki sayfada (s. 26-27) yer alan “Hükümetin Vazifesi” ve Hükümete Karşı Ahalinin Vazifesi” başlıkları Kara'nın kanaatine göre aslında “Hükümet” bahsinde işlenmesi gereken konular olup burada bir tür sonuç ya da iki tarafa nasihat gibi düşünülmüştür.

Müellif, mukaddimede, bir iki arkadaşının talebi üzerine hükümet-i meşruta ve onunla ilgili bazı meseleleri açıklamak üzere bu eseri kaleme aldığını ifade etmiştir. “Hükümet” başlığı altında fert ve cemiyet için ittihadın öneminden bahsetmiş ve hükümet şekilleri üzerinde durmuştur. En iyi hükümet şeklinin ise hükümet-i meşruta olduğunu beyan etmiştir. Bu düşüncesini ise ayet, hadis ve tarihi hadiseler üzerinden temellendirmeye çalışmıştır. Meşrutîyetin İslâmiyet'e de uygun bir hükümet şekli olduğunu belirtmiştir. Aksinin kabul edilemeyeceğini vurgulamak üzere de “Hükümet-i meşrutanın kükümet-i İslâmiyeye mugayir olmaması” şeklinde bir ara başlık açarak konuyu ele almıştır. “Meşveretin müteallakı ve envai ve keyfiyeti icrası” şeklindeki bir diğer alt başlıkta da meşveret konusunu etraflı bir şekilde incelemiş ve onun meşrutîyete dayanak teşkil ettiğini anlatmaya çalışmıştır. Bütün bu açıklamaları yaparken meseleleri dinî temellere dayandırmak üzere ayet ve hadisleri referans olarak kullanmıştır. “Hürriyet” başlığı altında bu kavramı açıklamış ve önemi üzerinde durmuştur. Bu kavramın ubudiyetin zıddı ve mukabili olduğu iddiasında bulunmuştur. Hürriyet-i mutlaka ve hürriyet-i mukayyede kavramlarından bahsetmiştir. Mutlak bir hürriyetten bahsedilemeyeceğini ve hürriyetin şer' ve kanun ile mukayyet olduğu takdirde ancak hürriyet olabileceğini söylemiştir. Ona göre “Şer' ve kanunsuz hürriyet bir veçhile sabit olamaz. Binaenaleyh her insan hürriyet-i mutlaka ile değil fakat hürriyet-i mukayyede ile hürdür. “Müsavat” başlığı altında müslümanlarla gayr-i müslimlerin eşitliği konusunu ele almıştır. İnsanlık bakımından hiçbir insanın diğerinden daha üstün ya da aşağı olamayacağını belirtmiştir. Bu temel ilkeye öteden beri uyulduğu halde istibdad ile birlikte bu ilkenin kaldırıldığını iddia etmiştir. Ona

⁴ Muzaffer Lermioğlu, Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Dünya Savaşı-Hicret Hâtıraları (İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1949), 150.

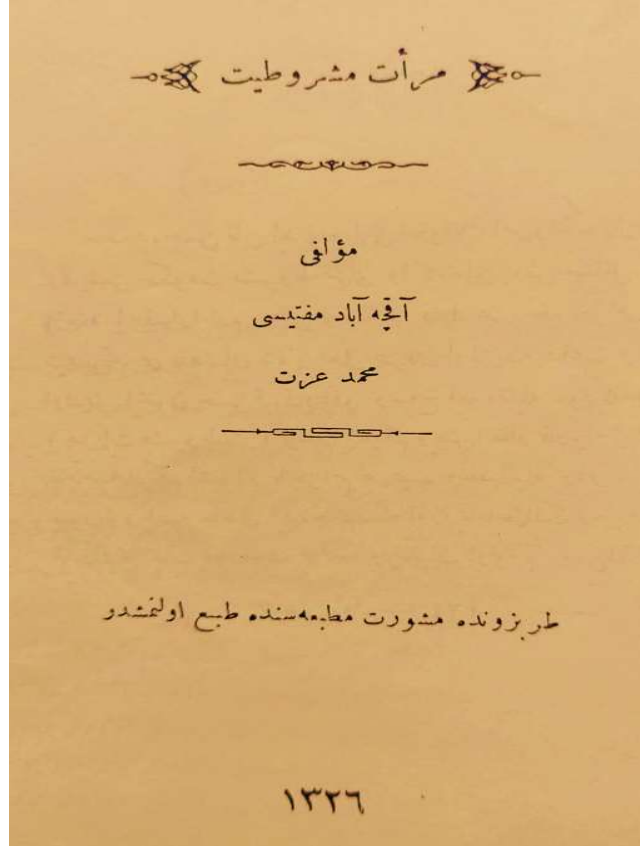
⁵ Birinci, “Akçaabat müftüsü Mehmet İzzet Efendi'nin Kendi Kaleminden Hayat Hikâyesi,” 1: 445-447.

⁶ Albayrak, “Ağanoğulları Ailesinden Dört Sîma, 786.

⁷ İsmail Kara bu eseri latinize ederek neşretmiştir. Bk. Kara, “Akçaabat Müftüsü'nün Meşrutîyet Risâlesi,” 25-52.

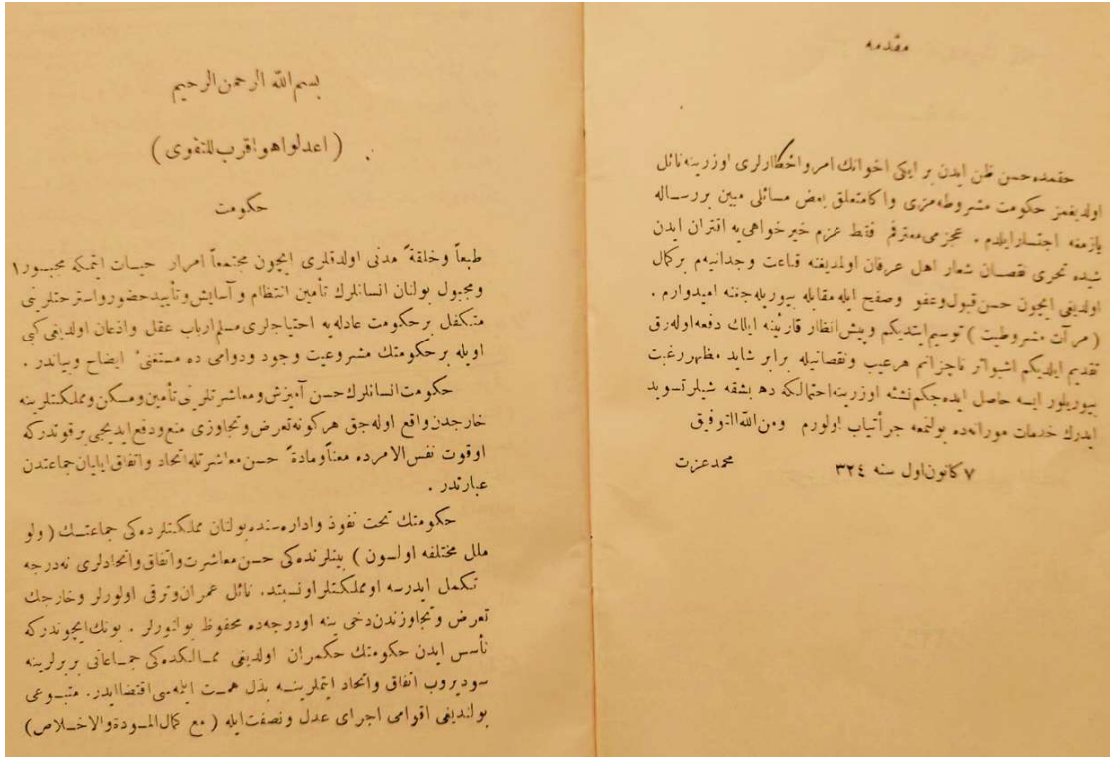
⁸ Bu esere ulaşmak bir hayli zor olmuştur. İsmi kütüphane kataloglarında yer almadığı gibi kitap satış sitelerinden de temin edilememektedir. Yapılan uzun araştırmalar neticesinde İstanbul Çağaloğlu'nda hizmet veren Kubbealtı Sahaf'tan fotokopisi elde edilebilmiştir.

göre müsavat “Hep insanların insaniyette ve hukuk-ı insaniyette denk ve müsavi olmaları demektir”. Bu konuyu da ayet, hadis ve çeşitli nakillerle destekleyerek açıklamıştır. “Uhuvvet” başlığı altında ise sadece İslâm kardeşliğinden bahsetmemiş bu konuyu oldukça geniş bir perspektiften ele almıştır. İslâm kardeşliğinin Osmanlı tebeası gayr-i müslimlere de şamil olması gerektiğini düşünmektedir. Yazara göre kardeşlik “intisabda ittihad” yani nisbette birliktir. Bu yüzden uhuvvet sadece dîn kardeşliği ile sınırlı değildir. Onun uhuvvetle ilgili görüşü şu şekildedir: “Birinci derecede insaniyete intisabda ittihad ettikleri için cemî’-i benî âdem kardaşdırlar. İkinci derecede faraza Türklüğe intisabda ittihad eyledikleri için umum Türkler ihvandırlar. Üçüncü derecede Osmanlılığa intisabda müttehid olduklarına binaen kükümet-i Osmaniye zîr-i idaresinde bulunan bütün Osmanlılar kardaşdırlar. Dördüncü derecede dîn-î mübîn-i İslâm’a intisabda müttehid bulduklarından dolayı hep müslümanlar biraderdirler. Beşinci derecede mezheb-i ehl-i sünnete intisabda ittihad ettiklerine mebni kâffe-i ehl-i sünnet kardaşdırlar.” Buna göre Osmanlı tebeası olan bütün insanlar nisbetleri farklı derecelerde ve sayılarda da olsa kardeş-tirler. “Mesela bir Türk diğer bir Türk ile insaniyette, kavmiyette, Osmanlılıkta, dinde, mezheb-i ehl-i sünnette müttehid buldukları için beş cihetle kardaş oldukları gibi bir Arap, bir Arnavut, bir Çerkes ile de dört veçhile kardaştır. Kezâlik bir şîî, bir mutezilî ile üç derece; bir Rum, bir Ermeni, bir Musevi ile de iki veçhile kardaşdırlar; bir veçhile insaniyette, bir veçhile de Osmanlılıkta”.⁹

Resim 1: *Mir'ât-ı Meşrutiyet*'in kapak sayfası

⁹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Kara, “Akçaabat Müftüsü’nün Meşrutiyet Risâlesi,” 25-52.

Resim 2: Mir 'ât-ı Meşrutiyet'in ilk iki sayfası

2. Mürşid Yahud Bilinmesi Vacib Olan Hakikatler

Eser Trabzon'da Mirkoviç Matbaası'nda, 1330/1914 yılında 68 sayfa olarak Osmanlı Türkçesi ile basılmıştır. İsmi, muhtevası hakkında ipucu vermektedir. Şu ana kadar yapılan araştırmalarda maalesef ülke sınırları içerisinde herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır. Tespit edilebilen tek nüshası Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (BP166 .M435 1914).¹⁰ Bu nüsha da elde edilememiştir. Fakat buna rağmen katalog bilgisinde bu eserin 8 Kasım 2010 tarihinde dijital ortama aktarıldığının yazılı olması bu eserin muhafazası açısından sevindirici bir durumdur. Eser, matbu olduğu için bazı şahısların ellerinde olabileceği de ümit edilmektedir. Fakat her hâlükârda Trabzon'da basılmış bir eserin gerek Trabzon'da gerekse Türkiye sınırları içerisindeki kütüphanelerde ve kitap satış noktalarında bulunamıyor olması son derece üzücü ve bir o kadar da düşündürücüdür.

Kaynakça

- Albayrak, Hüseyin. *Trabzon Basın Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Albayrak, Hüseyin. "Ağanoğulları Ailesinden Dört Sîma (Mehmet İzzet Efendi ve oğulları: Halit-Abdullah Fâzıl ve Ali Şâkir Ağanoğlu)", *Uluslararası Düinden Bugüne Akçaabat Sempozyumu* 12/14 Ekim 2018, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996.
- Birinci, Ali. "Akçaabat müftüsü Mehmet İzzet Efendi'nin Kendi Kaleminden Hayat Hikâyesi," *Uluslararası Düinden Bugüne Akçaabat Sempozyumu* 12-14 Ekim 2018, (Trabzon, 2019), 1: 445-447.

¹⁰ https://catalog.princeton.edu/browse/call_numbers?q=BP166+.M435+1914. Erişim: 20 Ekim 2023.

TRABZONLU MÜELLİFLER VE ESERLERİ / OSMANLI DÖNEMİ

Kara, İsmail. “Akçaabat Müftüsü’nün Meşrutiyet Risâlesi”. *Akçaabat Yazıları 1*. İstanbul: Umut Matbaası, 2004, 25-52.

Lermioğlu, Muzaffer. *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Dünya Savaşı-Hicret Hâtıraları*. İstanbul: Kardeşler Basımevi, 1949.

Mehmed İzzet. *Mir ’ât-ı Meşrutiyet*. Trabzon: Meşveret Matbaası, 1326.

